

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

GÜNEY-DOĞU AVRUPA
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

12

1982 - 1998

Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı

İSTANBUL 1998

MAKEDONYA ARNAVUTLARI VE TÜRKLERİ "CASE STUDY"* : GOSTİVAR**

Muzaffer TUFAN***

A) Giriş ve Pledoaye

Tezimiz, şudur ki , nüfus sayısı zamanla değişir, itici olan hızla gelişen strüktürlerdir. Ekonomik istikrar umut sağlayıp, ufuk açar.

Eski Yugoslavya Federasyonundan ayrılan ve 8 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilân eden Makedonya Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 25.713 km² ve nüfusu 2.033.964 kişiden ibaretti. Bu toplam nüfusun millî yapısı ise, Makedonya Bilimler Akademisi Başkanı Ksente Bogoev'in Üsküp'te İngilizce çıkan *Balkan Forum* dergisinin 1/2 sayısında (1993), yayımladığı verilere göre, % 64.42 Makedonlar'dan, yüzde 21,01 Arnavutlar'dan, % 4.79 Türkler'den ve % 9.58 öteki azınlıklardan (Sırp, Ulah, Çingene vb.) oluşmaktadır. Bazı diğer kaynaklara göre sözkonusu yüzdelerde ufak-tefek değişiklikler görünüyorsa da büyük bir fark yoktur. Arnavutların nüfus artış hızı gözönüne alınırsa, bunların Makedonya nüfusunun dörtte birini oluşturmak üzere olduğu söylenebilir. Ancak Arnavutların iddialarına göre sayıları daha büyümüş, "Makedonya'da Türk yokmuş" (!) vs.

Bu iddialar sadece sözle değil, düzenlenen sempozyum ve basılan kitaplarla da kamuoyuna sunulmaktadır. Bu inceleme, bu kitaplardan birinin, ardından ikincisinin tanıtımlarını, sonra analizini ve bu çerçevede Makedonya Arnavutlarının ve öteki soydaşların sorunlarını sunmaya çalışmaktadır.

Makedonya Müslüman Cemaatının Meşihatı 1994 yılında Arnavut dilinde *Shqiptaret e Maqedonise (Makedonya Arnavutları)* konulu bir kitap yayımladı. Bu altıyüzlü bir sayfalık kitap aslında Üsküp'te, 20-22 Aralık 1991 tarihinde, düzenlenen bir sempozyumda sunulan bildirileri ve tartışmaları

** Bu inceleme, 1995 yılının Şubat ayında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde düzenlenen "Türk-Makedon İlişkileri" konulu Yuvarlak Masa Toplantısına sunulmuş ve savunulmuştur.

*** Prof. Dr., İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Merkezi

içermektedir. Bu sempozyumu Makedonyalı, Kosovalı ve Arnavutluk'tan Üsküp'e gelen Arnavut aydınları örgütlemişlerdir¹.

Bu sempozyum bildirilerini ve tartışmalarını içeren kitabı basım için hazırlayan heyet altı bilim adamından oluşmuştu: bunların üçü Makedonya'dan ve öteki üçü Arnavutluk'tan. Sorumlu yazar Debre'de doğmuş, Üsküp'te yaşayan Prof. Dr. Masar Kodra. Heyet üyeleri ise: Prof. Dr. Kristaq Prifti, Dr. Jani Thomai, Dr. Muzaffer Korkuti (Üçü Arnavutluk'tan) ve Prof. Dr. Remzi Nesimi, Dr. Ali Viško ile Mr. Ramadan Sinani (Makedonya'dan). Heyet sekreteri Bahri Aliu'dur. Önsöz'de, bildirilerin bilimsel olarak destekledikleri ve Makedonya Arnavutlarının yaşadıkları kendilerine özgü olan bölgelerdeki en önemli siyasî, etnik ve kültür tarihlerine ışık verildiği vurgulanmıştır. Ohri, Pelagoniya, Üsküp ve diğer bölgelerde yapılan arkeolojik kazılar ve tarihi veriler Makedonya Arnavutlarının **İllirler'in** torunları olarak, inkar edilemez otohtonluğunu kanıtlamış iddiasında bulunmaktadır.

"Sempozyum üyeleri Arnavutların bu Cumhuriyetteki durumuna sadece bir bilimsel soru olarak değil, aynı zamanda bir siyasî sorun şeklinde de yaklaşmışlardır. Bu doğrultuda, sözkonusu Önsöz'de, Makedonya'daki "Arnavut Sorunu" nun nasıl çözülebileceği ile ilgili olan fikirlerin ileri sürüldüğü" vurgulanmaktadır.

Sözde "Makedonya'daki Arnavut Sorunu" ile ilgili olarak, Dr. Celadin Murati, Makedonya Cumhuriyeti Meclis asbaşkanı olarak Sempozyumu selamlarken, bu kitabın 7-11. sayfalarında yer alan sözünde şunu vurgulamıştır: "Bu sempozyum tarihi geçmişten çok önümüzde olan yıllara cevap vermelidir. Çünkü millî kökenimizden (ağacımızdan-bütünlüğümüzden) ayrılmamız bizim isteğimizle icra edilmiş değildir"².

Aynı paralellikte aşağıdaki paragraf, Arnavut Hükümeti Kültür Bakanı olan Agim Zeka'nın, Üsküp'teki Sempozyumu³ gelecek için bir vizyon

¹ Üsküp Millî ve Üniversite Kütüphanesinin Kataloğuna bkz. CİP-Katalogizacija vo Publikacija: *Narodna i Univerzitetska Biblioteka "Kliment Ohridski"*, Skopje, 930.85 (919.83: 497.17) (063), Masar, KODRA, "Albanci vo Makedonija-Sobiri", *Pecatnica Napredok*, Tetovo, 1994, 651 str. 24 cm.

² Xheladin Murati, "... ky Simpozium duhet t'u pergjigjet me shume viteve qe kemi perpara sesa te kaluares historike... (f. 7) se ndarja jone nga trangu etnik, nuk eshte bere me deshiren tone... (f. 9) Bu alıntı, Üsküp'te 20-22 Aralık 1991'de Makedonya Arnavutları aydınlarının düzenledikleri Sempozyum bildirilerini içeren kitabın orijinalinde tıpkı olduğu gibi Arnavut dilinde aktarılmıştır.

³ 1991'de Makedonya Arnavutları aydınları Sempozyum kitabı Arnavut dilinde "*Shqiptaret e Maqedonise*" başlığı altında yayımlandı ve İstanbul Üniversitesi'nde bulunmaktadır.

(görme) olarak değerlendirdiği sözlerindedir: "Milletimiz, cümlemiz bugünkü anavatanımızdan değişik bir anavatani rüya etmişiz. Bilim adamlarımız, siyasetçilerimiz, hep beraber bu durumun değişmesi için çabalamalıyız. Çocuklarımızın daha zengin, daha güzel ve daha bütün bir anavatanları olmalıdır. Sempozyumun bu yönde yardım edeceğine inanıyorum, çünkü tarihi geçmişin incelenmesi, araştırılması ve değerlendirilmesi gelecek için bir vizyon (görme)dir"⁴.

Bu sempozyumun organizatörü ve finansmanını sağlayan Makedonya İslâm Cemaatı Meşihatı Başkanı Hacı Süleyman Efendi Recepti ise sunduğu sorunun cevabını yine kendisi şöyle yanıtıyor: "Belki, bir an kimse 'Neden her günkü dinî sorunlarla meşgul olmadığımızı' sorabilir. Benim cevabım kısadır: Biz, Arnavut milletinin bir parçasıyız. Milletimiz manevî eğitimine göre, acı ama çok gururlu olan tarihî geçmişimizi öğrenmek için hayatî önem taşıyan şekilde ilgilenmekteyiz. Biz gerçek uğruna gelecekte de inananlarımıza yardım etmek için angaje olacağız." Bu sözler sözkonusu olan Sempozyum kitabının 6. sayfasında yer almaktadır.

Arnavutluk Telgraf Ajansının müdürü olan Bay Taço Zoto bu kitabın 13. sayfasında şu açık çağrıda bulunuyor: "Bu sempozyum, bütün Arnavutlar arası bütünlük (unitet), kardeşlik ve barış hissini teşvik edecek tarihî ve siyasî koşulları sağlayıp, günümüzde milletimizin özgeçmişini ve tarihini canlı durumda tutmaya yardım etmelidir."

Prof. Dr. Masar Kodra bu kitabın 16. sayfasında açıkça "bölünmüş Arnavut milletinin bütünleşmesinden" söz etmektedir (Bashkimi kombetar i popullit shqiptar...)

B) Arnavut Sorunu Çözümünün Aşamaları

Bu sempozyuma katılan toplam yetmişbeş kişi arasında, Makedonya'da Arnavut sorunu çözümü ile ilgili olan aşamalarını en açık olarak dile getiren, Usturga köylerinde doğmuş, Priştine'de profesör olarak çalışan Agim Vinça idi. O'nu bu toplantının öteki üyeleri de desteklemişlerdir. Agim Vinça'ya göre bu çözüm aşamaların sayısı dördütdür. Bunları oniki ön noktaya dayandırmaktadır:

1) Makedon bilim adamları ve aydınları, Arnavutları "Makedon arazisine" "göç ederek gelenler" ve "kiracılar" gibi değil, kendi öz

4

Arnavut Hükümeti Kültür Bakanının selâmlama sözleri orijinalinde, yani Arnavut dilinde, bu kitabın 11. sayfasında şöyle sunulmuştur: "Kombi yne, ne te gjithe kemi enderruar nje atdhe ndryshe nga ky qe kemi tani. Le te perpiqemi te gjithe se bashku, shkencetare dhe politikane, qe ta ndryshojne kete gjendje. Bijte tane duhet te kene nje atdhe, me te pasur, me te bukur dhe me te plote. Une jam i bindur se Simpoziumi do te jape ndihmesen e tij ne kete drejtim, sepse studimi, shqyrtimi, vleresimi i se kaluares se historise eshte synim per te ardhmen."

topraklarında derin kökleri olan eski otohton (yerli) sakinler olarak kabul etmeli;

2) Makedon tarihi yazarlarının tümü, Balkan Savaşları'nda Kosova ve Makedonya'nın Sırbistan tarafından işgal edildiğini kabul ettiklerine göre bugün Makedonya altında bulunan Arnavut bölgelerinin de Sırbistanca o dönemde işgal edildiği anlaşılmakta;

3) Arnavut siyasetçilerin ve aydınlarının gayet emin olduklarına göre Makedonya'da 800.000'den 1.000.000 kadar Arnavut yaşamakta ve bu, resmi olarak tasdiklenmelidir (Resmî verilere göre 450.000 Arnavut görülmektedir).

4) Arnavutlar Batı Makedonya'da sadece bugün değil, geçmişte de arazi, etnik, dil ve kültür açıdan çoğunluk ve bütünlük teşkil etmekteydiler. Bunu, 1866'da, Rus Manastır (Bitola) Konsolosu olan Golubovski'nin bir raporunda görebiliriz. Bu raporda, 10 kazayı kapsayan Ohri Kaymakamlığı'nda 105.000 müslüman (esasen Arnavut) ve 20.000 hristiyan (Makedon vs) yaşamaktaydı. Bu delil, Batı Makedonya'nın "Arnavutlaşması" üzerine yapılan ısrarların asılsız ve yalan olduklarını göstermekteydi. Agim Vinça'ya göre aslında Manastır (Bitola), Ohri, Kuruşova gibi Arnavut bölgelerin sürekli slavlaştırılması sözkonusuydu;

5) Arnavutların Makedonya'da **azınlık** gibi sayılmaları doğru değil, millet olarak adlarının geçmelerini istiyorlarmış; Arnavutlar, iki uluslu devlet ilan edilecek Makedonya'nın eşit kurucusu olarak Makedonlarla Arnavutların ortak devletinin inşasını arzu etmekte;

6) Makedonya ancak bir çok uluslu, çok dinli ve çok kültürlü gerçeğe dayanıyorsa demokratik devlet olarak kurulabilir;

7) Arnavutlar Makedonya'da, Makedon devletinin değil, Makedonya devletinin kurucu unsurudur;

8) Makedonlar ile Arnavutlar arası bir tarihî anlaşma için hareket noktası olarak 1903'teki Kuruşova Cumhuriyeti alınabilir, çünkü O'nun kurum ve organlarında Arnavutlar ve Uahlar tamamen eşit şekilde temsil edilmişlerdi.

9) Makedonlar, Arnavutları Makedonya ortak devletinde eşit olarak kabul etseler bile, yine de Arnavutlar kaybetmiş taraf olacaklardı, çünkü böyle bir durumda Makedonya Arnavutları (Arnavutluk ve Kosova'daki) milletlerinin öteki bölümleriyle aynı devlet çatısı altında yaşamaktan mahrum kalacaklardır;

10) Arnavutluk, Makedon milletinin ve kendi sınırları içinde Makedon azınlığının varoluşunu kabul eden tek komşu ülkedir;

11) Birçok delil Arnavutların Makedonya'da kimi ufak-tefek haklara rağmen, önemli olan iktisatta, istihdamda, sağlıkta, eğitimde, kültürde, iletişimde, ana dilinin (Arnavutça'nın) kamu münasebetlerindeki kullanımında, sosyal yaşamda ve diğer alanlarda aslında ikinci sınıf vatandaş statüsüne tabi olduklarını göstermektedir.

12) Arnavutlar, Makedonya'daki siyasal problemlerin diyalogla ve barışçı demokratik yollarla çözümlenmesine her ne kadar yanaştıysalar da, yine de kanunî haklarından, hür, eşit ve kendi bölgelerinde hakimiyeti elde etmek için gerektiğinde "kan dökmek" şartından vazgeçmeyeceklerdir;

Agim Vinça, yukarıdaki oniki ön noktanın sunulduğundan sonra, Makedonya'daki Arnavut sorununun sözde çözümü ile ilgili olarak aşağıdaki dört aşamayı önermektedir:

I) Arnavutlar, Makedonların üstünlüğünü önleyebilmeleri amacıyla, Makedonya devletinin kurucu unsuru olarak ve bundan doğan hakkı Anayasayla tanınması ve kanunlaştırılması için çaba göstermelidirler;

II) İkinci Opsiyon (seçim hakkı) olarak bir devletten ayrılarak başka devlete bağlanmak hakkını içeren bölgesel ve siyasal otonomi elde etmek;

III) Üçüncü aşama olarak, eski Yugoslavya'nın içerdiği Makedonya, Kosova, Karadağ ve Sırbistan'daki Buyanovaç-Preşova bölgelerinde yaşayan Arnavutların Kosova Cumhuriyeti ortak adında kurulacak yeni bir cumhuriyette gönüllü olarak bütünleşmelerini sağlamak;

IV) Makedonya Arnavutları, eski Yugoslavya'da yaşayan Arnavutlarla beraber referandum isteği ile dünya kamuoyu önünde çıkıp, neticede anavatan Arnavutluk'la bağlanacaklardır.

Agim Vinça, bildirisini şu sözlerle tamamlıyor: "Bu konulu sempozyumun örgütlenmesiyle diyebiliriz ki Arnavut sorununun çözümlenmesi için gereken şuurun yapılmasında yeni bir adım ileriye atılmıştır." (s. 455) O, bu kitabın özetinde İngilizce yayımlanan özetinde (s.456) Makedonya'da Arnavutların sözde Özbekleme meşru haklarını sarih bir şekilde savunmaktaymış⁵.

Agim Vinça'nın öne sürdüğü görüşleri sempozyumun öteki üyeleri de açıkça desteklemekteler. Örneğin, Tiran'daki Tarih Enstitüsü'nün müdürü olan Prof. Dr. Kristaq Prifti, Üsküp Sempozyumunda şunu belirtmiştir: "Bilim açısından iki unsur önem taşımaktadır ki, bunlara burada Doktor Agim Vinça

⁵ Agim Vinça, *Precis: The Albanian Question in Macedonia*,: "... Albanians should not be treated as a "national minority" within this Republic of the Yugoslav Federation. They are the separated half of the whole Albanian nation and should enjoy the legitimate right of self-determination. It is the solution the author gives to the question of the Albanians of Macedonia"

değindi ve çok iyi bir şekilde izah etti. Ben, O'nun düşüncelerine tümüyle katılıyorum ancak şunu da ilave etmek istiyorum: Üsküp geçmişte Makedonya'ya ait değildi, yani Makedonya Üsküp'ü kapsamıyordu. Üsküp, Makedonya dışındaydı. Sözüm Antik Büyük İskender'in Makedonya'sındadır, çünkü bu ülke adı oradan geliyor. Üsküp, Dardaniya'nın bir parçasıdır." (s. 614)

Makedonya dışında bir bölge olarak sayılan "Üsküp Sorun"u, bu sempozyumda sunulan öteki bildirimlerde de ele alınmış ve o kadar ileri gidilmiştir ki bu kitapta beyaz kağıt üstünde siyah baskıyla şu cümleler yayınlanmıştır.

"Üsküp'ün Arnavut özü sadece bilim açısından değil, hayati önem de taşıyordu⁶. Çünkü, tâ 1912 yılında, Arnavut temsilcileri Arnavutluğun başkenti olarak Üsküp'ün, Makedonya'nın ise Selanik'in olmasını arzu etmekteydiler. Bu konuda sözkonusu olan *Shqiptaret e Maqedonise (Makedonya Arnavutları)* kitabının 234. sayfasına baktığımızda bu alıntıyı Arnavut dilinde verilmiş şu şekilde bulacaksınız: "Perfaqesuesit shqiptare kerkonin qe Shkupi te jete kryeqender e Shqiperise, kurse Selaniku i Maqedonise."

C) İnceleme

Altıyüzelli bir sayfalık bir sempozyum kitabının incelenme ve yorum metnini on sayfaya sığdırmak kolay olmamasına rağmen, yine de geniş bir kitleyi haberdar etmek amacını gözönünde bulundurursak, diyebiliriz ki, 20-22 Aralık 1991 tarihinde, Üsküp'te düzenlenen Arnavutluk, Kosova ve Makedonya Arnavut aydınlarının Sempozyumu ve orada sundukları bildirimlerin en temel nitelikleriyle okuyucularımıza bir tanışma imkanı sağlamış bulunuyoruz. Daha ayrıntılı araştırma meraklıları için özel kitap yayınlanmıştır. Kitabı Makedonya İslâm Cemaatının Meşihati neşretmiş ve Üsküp, Kumanova, Kalkandelen, Gostivar, Debre, Usturga ve Kırçova bayilerinde satmaya sunmuştur.

Makedonya İslâm Cemaatının Meşihati ve O'nun reisi olan Hacı Süleyman Efendi Reçepi, bu kitabın iki veya üç dilde (Türkçe-Arnavutça-Makedonca) neşredilmesinin gerekmediğine inanıyorlarsa, bu onların problemi. Ancak o zaman aşağıdaki soruyu sormayı doğuran ahlakî hakdan

6

Muhammet Pirraku Piriştineli, zikrettiğimiz kitabın 97. s. diyor ki: "...Shqiptaresia e Shkupit eshte me interes shkencor dhe jetesor." O, kadar ileri gidiyor ki Üsküp'ün adını "Shkiptar", yani "Arnavut" sözünden geldiğini iddia etmektedir. Bu yönden, bu kitabın 104-105. sayfalarında İngilizce sunulan Özette şunlar yazılıdır. "...Skopje is the biggest economic, cultural and political centre of the Albanians of Macedonia. Historical sources testify that this city was founded and build by Albanians and remained such the area villages round about it. That why the city conserves the same name, in its popular form Shkyp=eagle."

kendi kendilerini mahrum ederler: "Kitabı inceleyen bu veya o araştırmacı neden tümünü değil de salt kimi bildiriler üzerine eğilmiş?"

Bilinen bir gerçektir ki, bir araştırmacı bir tek incelemeyle yetmişbeş bildiri ve konuşmacının tümünü kapsayamaz. Herkes, kendine göre daha özel olan konular üzerinde duruyor. Böyle olunca, konuların hangileri daha niteliklidir sorusuna cevabını nesnel gerçeğin öznel yansımada aramak gerektir. Önemli olan, alıntılarda belirtilen düşünceler ve tavırlar kaynaktaki gerçeğin yansıtmış olmasıdır. İşte bu gerekçe bu incelemede yerine getirilmiştir.

Bu sempozyuma yapılacak olan temel eleştiri siyasal açıdan değil, bilimsel yönden sunulabilir, çünkü "Bilim kendi içine kapanmayı kaldırmaz". Bunun anlamı şudur: Sempozyumu örgütleyenler sadece Arnavut aydınlarını değil, Makedon, Türk, Sırp, Bulgar, Yunan, Rus, İtalyan, Fransız, İngiliz ve diğer milletlerin bilim adamlarını davet etmeliydiler. Finansman bulmakta güçlük çekebilme bahanesine gelince, cevap önceden biliniyor: Arnavutluk'tan gelen misafirler için para nasıl bulunduysa aynı şekilde Türkiye'den, Bulgaristan'dan ve öteki ülkelerden gelecek davetliler için de bulunabilirdi. Makedon bilim adamlarına gelince: onlar para aramaksızın geleceklerdi. Çünkü sempozyum Üsküp'de düzenlendi. Bu yüzden finansman bahanesi tutmaz.

Bu Sempozyum kitabına yapılan ikinci eleştiri kimi bildircilerin düşük bilimsel seviyesi ile ilgilidir. Folklor ağırlıklı ve şiirsel alıntılarla yüklü olan bu çeşit bildirilerde, bilim dışı ve insanlık dışı ifadelerde dolu örnekler sunulmuştur. Slavlar (Makedonlar, Sırlar, Karadağlılar) "Barbar"⁷ Türkler ise "Budala"⁸ tabiriyle aşağılanıyorlar. Bu gibi örnekler bilimin ve insanlar arası münasebetlerin gelişmesine engel olmaktadır.

Üçüncü önemli eleştiri, kimi bildirilerde yer alan nihilizm (inkârcılık) ile ilgilidir. Makedonya'da yaşayan belli etnik grupların Arnavutlarca inkâr edilmesi sözkonusudur. Bu tavır özellikle Türk azınlığına karşı öne sürülüyor. Örneğin, Tiran Tarih Enstitüsü müdürü olan Prof. Dr. Kristaq Prifti sözkonusu kitabın 615. sayfasında şöyle diyor: "Osmanlı İstatistik yıllıklarına göre, Kumanova, Üsküp, Kalkandelen kazalarında, Gostivar nahiyesinde vb. müslüman nüfusunun tümü Arnavuttur, Türkler ise kentlerde çalışan kimi devlet memurlarıdır." Müdür bey bunu derken dipnotlarda veri olarak hiçbir istatistik yıllığını göstermez. Türklere gelince, bunların Makedonya'daki kentlerin yanısıra köylerde de varolduğu bilinen bir gerçektir. Tiran Tarih Enstitüsü müdürünün bu nihilist (inkâr edici) tavrı dargörüştü kalıpları ve ön

7 bkz. s. 368: "...Ah Shkup i dashtun/N'at stom te Vardarit, Kush me te liruem/Ka prej barbarit?"

8 bkz. s. 228: "...O ju turqi he budalle/Jeni kap me shqiptare".

yargılı kalıntılarından henüz kurtulamamış olduğunu göstermektedir. Arnavut tarihçileri Türklerle ilgili olan önyargılarını maalesef beyinlerinden hâlâ silememektedirler. Bunu sadece Üsküp'te yayınlanan kitapda değil, Tiran Tarih kitaplarında da görüyoruz⁹.

Üsküp Sempozyum kitabına yöneltilen dördüncü eleştiri, Arnavutların iddia ettikleri Makedonya'daki varlıklarının bir milyon¹⁰ Arnavuttan oluştuğu tavrına bu kitapta da verilmesiyle sunulmaktadır (s. 610). Dr. Masar Kodra başkanlığında kitabı baskıya hazırlayan heyet daha sorumlu çalışabilirdi, yani bilimin ciddiyetini güncel siyasal propagandadan arındırabilirdi.

Bu bildirimlerin beşinci önemli özelliği tek taraflılıklarıdır, yani ne pahasına olursa olsun Arnavut tarafını tutmaktır. Başka bir deyişle, aynı konu üzerine yazılan öteki, çeşitli bazen mukabil dayanıklı eserlerin zikredilmesine hiç rastlanmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu bildirimlerde Tez-Antitez-Sentez üçlüsüne rastlayamıyoruz. Her şey taraf tutmak üslubuyla sunulmuştur. Bu doğrultuda sunabileceğimiz birçok örnekten, bu kez iki probleme eğileceğiz. Bunların ilki "İlir köken"i, ikinci sorun ise Arnavutların iddia ettikleri Makedon ismini 19. asrın ikinci yarısına kadar taşımalarıyla ilgilidir.

Arnavutların arasında eski İlirlere dayanan kökenleri ile ilgili takındıkları tavırlar öteden beri tek görüş olarak hakimdir. Bu tavır Üsküp Sempozyumu'nda da aynı tekelci konumu korumuş ve dolayısıyla Makedonya'nın tek otohton (yerli halkı) olarak Arnavutları ileri sürmektedir. Ancak Arnavut tarihçileri ne pahasına olursa olsun salt bu tezi savunmaktansa öteki tezlere de cevap verme yönünde çaba sarfetmek zorundadırlar. Bunlar Arnavut kökeninin üç bin yıl önceki İlirlere değil, sonradan Azerbaycan'dan göç edip Balkan yarımadasına yerleştiklerine dayandırmaktadır. Bu dönem Türk boylarının Azerbaycan'a gelmesinden öteki devri içermektedir. Orada "Eski Albanya" bulunuyormuş. Bu tezi sadece Rus tarihçileri değil, Azerbaycan'da kalan eski "Alban harabeleri" ve kimi dünyaca tanınmış Antik Tarihi ile meşgul olan bilim adamları da desteklemektedirler.

⁹ Kristaq Prifti'nin adı Türkçe'ye çevrildiğinde "Haç Papazoğlu", Makedonca'da ise "Kırste Popovski" anlamını taşımaktadır. Bu bey Tiran Tarih Enstitüsü müdürüdür. Üç ciltlik *Arnavut Milletinin Tarihi (Historia e Popullit Shqiptar)*'ni yazan beş kişiden dördü Katolik ve Ortodoks, salt bir kişi müslümandır. Arnavutluk'ta Hristiyanlar bilim ve kültürde anahtar konumları elde tutmaktadırlar.

¹⁰ Bu iddia kitapta sunulan Arnavut dili şekliyle şöyle ifade edilmiştir: "...Kur maqedonasit thone qe ka 400 mije shqiptare e ne kendej themi se ka 800.000 demethene ata po i meshojne se vertetes per afer 300 mije. ndersa ne nuk guxojme te shtojme 200 mije e te themi se jemi 1 miljon." Arnavutların bir dizi abartılı tavırları ve özellikle *Türk düşmanlığı* ile dolu tarih kitapları ile ilgili şu kaynaklara bakabilirsiniz. Hasan Kaleshi, "Türklerin Balkan'a Girişi ve İslamlaştırılma", *İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı:10-11, 1979-80; Muzaffer Tufan, "Türk-Arnavut Dostluğunun Gelişmesi İçin Düzeltilmesi Gereken Bazı Hususlar", *Türk Kültürü*, Sayı:353, Ankara 1992.

Hakiki tezin hangisi olduğu başka bir sorudur. Arnavut tarihçileri "Kafkasya Albanyası" tezine istinaden bilimsel delillerin ciddiyetiyle Balkanlar'da bugün yaşayan Arnavutların köküne ilişkin cevap vermek zorundadırlar. Ortada açık bir soru var. Gerekli araştırmaları yapmalıdırlar. Bu konuda Fransa Prehistorya Kurumu eski başkanı olan Georges Poisson *Avrupa'nın İskan Tarihi* adlı kitabının 290. sayfasında İirlerin 500'lerde ortadan kalktıklarını yazar (Adı geçen kitap Türk Tarih Kurumunca 1950'de Ankara'da basılmıştır).

Yukarıda zikrettiğimiz ikinci sorun Üsküp'te basılan kitabın 635. sayfasında "Arnavutların 19. asrın ikinci yarısına kadar Makedon ismini taşımaları" olarak dile getirilmiştir. Bununla ilgili, Tiranlı Prof. Kristo Fraşeri diyor ki: "Slav nüfusunun Makedon ismiyle adlandırılması doğru değildir. Makedon ismiyle Ortaçağda Makedonya Arnavutları adlandırılıyormuş. Bununla ilgili elimizde birçok belge vardır. Slav nüfusu bu adla 19. asrın ikinci yarısından itibaren özdeşleşiyor ve kendinden Makedon olarak söz etmeye başlıyor."

Ne var ki Tiran'lı Prof. Kristo Fraşeri ileri sürdüğü delilleri hiç bir şekilde belirtmez.

Ancak bilinen bir gerçek vardır, bu da hiç kimsenin gerçek üzerinde tekeli olmadığıdır. Gerçeğe vakıtların, delillerin, araştırmaların, ispatların sabırlı, soğukkanlı karşılaştırılmasıyla ulaşılabilir. Değişik kaynakların sunmasıyla, tez-antitez çatışmasından fıskıran ışıkla senteze varılabilir.

Bütün bu önemli noktalar gözönüne alınırsa şu sonuca gelinebilir: Çifte standart denilen oyunlara başvurmanın sonu gelmelidir, çünkü *Shqiptaret e Maqedonise (Makedonya Arnavutları)* konulu sempozyum kitabını yayımlayan Makedonya İslâm Cemaatı Meşihatı ve O'nun reisi olan Hacı Süleyman Efendi çifte standart tatbik etmektedirler. Bu istikamette sunabileceğimiz birçok örnekten, bu kez şu soruyu sunmakla yetineceğiz: Nasıl oluyor da Arnavut aydınlarının düzenlediği Sempozyum bildirilerinin neşretmesi için finansman bulabiliyor, buna mukabil aynı Meşihatın tertiplemediği bir önceki "Makedonya'da Türk-İslâm Kültürü" konulu Uluslararası İlmî Sempozyum bildirilerin yayımlanması için para bulamıyor? Sözkonusu olan bu Sempozyumda Türkiye'den, Fransa'dan, Bosna-Hersek'ten, Makedonya'dan bilim adamları iştirak etmişlerdi. Tabiidir ki Masar Kodra, Ali Viško, Şefket Plana ve onların benzeri diğer Arnavut aydınları orada bulundular, ancak dinamik, argüman dolusu ilmi münakaşalarda ve düşünceler karşılaştırılmasında Arnavutlar ileri sürdükleri tezleri savunamadılar. Bu nedenle, bir yıl sonra, Arnavut aydınları, kendi içine kapalı bu bildirinin incelediği Sempozyumu tertipletiler. Ancak, onların tezleri diğer tezlerle, düşüncelerle, kaynaklarla ve görüşlerle karşılaştırılmadığı takdirde, havada kalmaktan başka hiçbir işe yaramayacaklar.

Bir kitabın yayınlanmamasıyla, diğerine ön plana iterek, aslında neşredilmiş kitaba zarar verilir. Herkes karşılaştırmak için ötekisini de

isteyecek. Böylece, tek taraflı yayımlanan kitap buzdan ayaklarda durup, uzun sürmeyecek hale getirilmiş olur. Objektif, dünya çapında geçerli ilmi gerçeklerin ışıkları bu buz er veya geç eritecektir. Nitekim, işte eritmektedir, çünkü 1992 yılında, Ankara'da çıkan *Türk Kültürü* dergisinde yayımladığımız eleştiriye henüz yanıt verememektedirler.

Düne kadar kendi içinde kapalı kalan Arnavut bilimi dünyaya sırt çevirebilirdi. Ancak yeni koşullarda, uluslararası ilmi tartışmaların gereksiniminin önünde uyum sağlamaktan başka bir yol seçemez. Her açık soruya ve antiteze araştırma ciddiyetle cevap vermelidir.

Makedonya Arnavutlarına gelince; asıl soru, şimdilik işgal ettikleri İslâm Meşihatındaki "Berlin duvarını" ne zamana kadar elde tutabilecekler; sorusudur. Ancak, her ne denli karşı koyabilseler de, uzun süre dayanamazlar, çünkü sözkonusu Meşihat sadece Arnavutların değil, Türkler ve öteki Müslümanların seçim haklarını gerçekleştirmelidir. Başka bir deyişle, her engel gibi, bu "Duvar" da aşılacaktır, yani dünyadaki yeni fikirlerin önünde geri adım mecburen atılacaktır. Bilimin ilerlemesi evrensellikten geçtiği için er veya geç Arnavut aydınlarını da kapsayacaktır. Bu süreç gecikebilir, sonsuza dek engellenemez: İnsanoğlunun yaşamı tüm dünyanın paralelinde yürümek zorundadır; bu gelişme her milli bilimin evrensel yüksek seviyesine ulaşmak ihtiyacından doğmaktadır. Bu yüzden, Balkanların küçük devletlerinde de bu ihtiyaç doğrultusunda ilerleme olmalıdır. Bunu teşvik etmek amacıyla yaptığımız bu inceleme de bir katkı sağlayabilir.

Ç. Arnavutlar'ın Türk aydınlarını kendilerine mal etmeleri Gostivarlı Abdülhakim Doğan (1880-1955) Olayı

Bu doğrultuda verilebilecek bir çok örnekten, biz bu kez üç kıyaslamayı sunmakla yetineceğiz. Bunların ilki, Yunanistan'ın Selanik ve Atina'da elli bilim araştırmacısını aşan Birer Makedonya ve Balkanlar Araştırmalar Enstitüleri, dergileri ve birçok yayınlara olduğu gerçektir. İkinci örnek, aynı istikamette Bulgaristan'da da mevcuttur. Sofya'da 1923 yılından beri Makedon Bilim Enstitüsü devamlı çalışmakta, *Macedonian Review* adlı dergiyi ve birçok diğer yayınları dünya kamuoyuna dağıtmaktadır. Bunların içeriğine baktığımızda çoğu kez Türk "esaretliğinden", "zulümlerinden" ve sözde "zorunlu islamaştırılmadan" söz edilmektedir¹¹.

Arnavutluk da, Yunanistan ve Bulgaristan'dan geri kalmıyor. Bütün bu geniş çaplı eylemlere karşı Türkiye'den ses sada çıkmayınca, Balkan

¹¹ D. Angelov, "The Turkish Yoke as Reflected in the SongFolklore of Macedonia", *Macedonian Review*, XVIII/1, Sofia 1995. Bu gibi çalışmanın ilginç yönü yayım tarihi ile ilgilidir. Çünkü Todor Jivkov dönemi değil, 1995 yılıdır. Başka bir deyişle, Bulgaristan ve öteki Balkan ülkelerinde Türk döneminden değil, Türk esaretliğinden günümüzde de söz edilmektedir. Arnavutlar ise Tarihlerinde Türk vahşi esaretliğinden bahsetmektedirler.

devletçiklerinin Makedonya'ya ve oradaki Türklere yönelik ırkçı iştahları gittikçe artmaktadır. Yunan ve Bulgar ırkçıları Makedon millî kimliğini reddederken Arnavutlar Makedonya ve Yugoslavya'da Türk varlığını inkâr etmektedirler ve gündün güne neredeyse tüm Makedonya Türk aydınlarını ölümlerinden sonra Arnavutlaştıracaklardır!

Bu, nasıl olur, demeyin. Çünkü, ortalığı boş bulunca, Arnavutlar Mustafa Kemal Atatürk'ü, Mehmet Akif Ersoy'u ve birçok diğer Türk aydınını hiç çekinmeden, ölümlerinden sonra Arnavutlaştırmaktadırlar. Biz bu konuda Uluslararası İkinci Atatürk Kongresi'nde sunduğumuz bildiriye, "Atatürk'ün öz be öz Türk", "Yörük Kocacık kökenli" olduğunu savunduk ve bu bildirimiz yayımlandığı için burada üzerine fazla durmuyoruz. İlgilenenler *Uluslararası II. Atatürk Kongresi Bildiriler* kitabına bakabilirler. Ancak başka bir misâl üzerine durmadan yapamıyacağız, çünkü kimi Arnavutlar, göz göre göre herkesi sahiplenmek havasına girmişler ve bu olaylar neticesinde doktora ünvanıyla ödüllendirilmektedirler. Evet, işte bir somut örnek, Makedonya'nın Vardarbaşı (Polog) bölgesinin Kozivar (Gostivar) şehrinde doğan, 1880-1955 yılları arasında yaşayan ve orada ölen Abdülhakim Hikmet Doğan misâli apaçık sahiplenme olayını temsil etmektedir.

Arnavutlar, Doğan Bey'in 1920-1940 yılları arasında onyediy Türkçe kitap yazdığını bile bile, yani göz göre göre Arnavutlaştırmak cüretine girmiş durumundadırlar. Neden olarak, onyediy Türkçe kitabının yanısıra, bir de Arnavutça bir kitap yazdığını ileri sürüyorlar. Bu Arnavutça kitap onyediy Türkçe eserinden daha değerli midir? Hayır! Peki, İkinci Dünya Savaş yılları (1941-1945) bu kitabın yazılma koşullarını zorunlu kılmadı mı? Arnavutları koşullar ilgilendirmiyor ve o incelemeye girmeksizin, yeter ki bir kitap Arnavutça yazmış, o Arnavuttur! diyorlar ve bunu söyleyenler Tiran Üniversitesinde doktora layık görünüyorlar. Bu iddiaya gerekli cevap verilmediği takdirde Arnavut ırkçılarına Makedonya ve Yugoslavya Türklerinin feda edilmesi sözkonusu olabilir. Bu nedenle, bu çalışmamızda bir kez daha zaman ve mekan kavramlarıyla hareketle gerçeğin aydınlanmasına katkı sağlamaya çalışacağız.

Abdülhakim Hikmet Doğan, 1880 doğumlu olduğuna göre doğum yerinde Osmanlı Devleti dönemini, Birinci Sırp işgalini (1912-1915), Bulgar işgalini (1915), İkinci Sırp işgalini ve Yugoslavya kuruluşunu (1918-1941), ardından da İtalya-Arnavut işgalini (1941-1944) yaşayan ve o koşullara uyum sağlamak zorunda olan bir aydın kişiydi. Kendisini, ailesini, çocuklarını ve torunlarını şahsen ve yakinen tanıdığım ve saydığım kişilerdir. Abdülhakim Bey'in büyük torunu, Zühtü ilkokul sınıf arkadaşım olduğu için aynı rahlede oturuyor, ev ödevlerimizi bizim veya onların evinde hazırlıyorduk. Evlerine yıllarca girdim, çıktım, çay içtim, yemek yedim, ama hiçbir an Arnavutça konuştuklarını duymadım. Evlerinde Türkçe'den başka bir dil konuşulmuyordu. Bu bir gerçek.

İkinci gerçek, Doğan'ların ev dışında da, dükkânlarında, çarşıda ve her yerde Türkçe konuştuklarıdır.

Üçüncü gerçek, Abdülhakim Bey'in 1918-1941 yılları arası Türkçe öğretmeni olması ve öğrencileri için onyediy Türkçe kitap yazdığıdır.

Ne var ki, 1941-1944 savaş yılları arası Arnavut öğretmenliği görevini de yapmak zorundaydı, çünkü öğretmenlik O'nun mesleği idi, Türkçe okul veya ders vermek imkânı yoktu; tek eğitim zorunlu dili Arnavutça'ydı. Bu nasıl oldu? Sorusunun cevabını İkinci Dünya Savaşı'nın akımının özelliklerinde bulabiliriz. Bu da şöyle cereyan etti:

Hitler'in 1941 Mart'ındaki amacı Sovyetler Birliği'ne saldırmak, işgal etmek ve oradaki (Azerbaycan) petrol kaynakları sayesinde uçaklarına, gemilerine, tanklarına ve sanayisine enerji sağlayarak dünyaya hakim olmaktı. Rusya'ya saldırmadan önce, Balkanlar Yarımadasını ele geçirmek zorundaydı. Bunu Yugoslavya'ya savaş ilan etmeden 6 Nisan 1941 yılında gerçekleştirdiği saldırıyla elde etti, ama oralarda fazla asker bırakmamak için İtalya ve Bulgaristan'la müttefik olup, onlar arasında Makedonya'yı paylaştırdı. Böylece 7 Nisan 1941 günü Alman güçleri Üsküp'e girmiş, sonra yerel yönetimi Bulgarlara teslim ettiler. Bulgar askeri güçleri Üsküp-Kalkandelen (Tetovo) arasında yerleşti. Kapitülasyondan sonra, Nisan ayı süresince Viyana'da İtalya ve Almanya Dışişleri Bakanları Kont Çano ve Fon Ribentrop arası görüşmeler sonucu Yugoslavya ve Makedonya'nın bölüşmesi konusunda anlaşmaya varıldı. Neticede, Batı Makedonya kentleri ve ilçeleri: Kalkandelen, Gostivar, Kırçova, Debre ve Usturga, Ohri yöresinin Güney bölümleri ve Prespa İtalya'nın işgali altında düştü. İtalya, sivil Arnavut kvisling yönetimi yardımıyla bölgeyi kontrol ediyordu.

İtalyanlar Gostivar'a 1941'de girer girmez eski eğitim yerine yeni Arnavutça eğitimi zorunlu kılar ve bu koşullarda eskiden öğretmen olan Abdülhakim Doğan aynı mesleğine devam eder. Eskiden öğrencileri için onyediy Türkçe kitap yazan aydın, yeni şartlarda bir de Arnavutça alfabe kitabı yazar. Ancak Arnavutça'sı kıt olduğu için Arnavutluk'tan Gostivar'a gelen öğretmenler yardımcı olur. Batı Makedonya'daki Arnavutça okullar savaştan sonra, tâ 1951'e kadar devam etti. Çünkü Yugoslavya Başkanı Tito Arnavutluk Başkanı Enver Hoca'ya taviz vermişti. Amaç Arnavutluğu da yavaş yavaş Yugoslavya Federasyonuna bağlamaktı. Ancak bu gidiş, Tito'nun 1948'de Stalin ile araları açılınca, kesintiye uğrayıp, 1951'de Türk okulları açıldı.

Şimdi sıra dördüncü gerçeğe geliyor. Bu da şudur: 1880'de doğan Abdülhakim Hikmet, 1951'de 71 yaşına basmış bir emekliydi. Oğlu Neim Doğan öğretmendi. 1951'e kadar Arnavutça ders vermek zorunda olan Neim Bey, Türk okulu açılır açılmaz derhal kendi öz seçeneğiyle Türk öğretmeni olup ölümüne dek Türkçe eğitime destek oldu. İş bu dördüncü gerçekle ilgili olarak şu soru aydınlatıcıdır: Arnavut ırkçılarının iddiası doğru ise, yani

Abdülhakim Bey sözde Arnavut olsaydı, oğlu Neim Doğan'a 1951'de Türkçe öğretmen olmaya izin verir miydi?

Beşinci gerçek daha da ilginçtir. Abdülhakim'in torunu, Zühtü Doğan, 1951'de 14 yaşında bir çocuktü ve Türkçe okul açılır açılmaz Türkçe sınıfa geçti! Babası Arnavut olsaydı eğer, torununu Türkçe hiç okutur muydu?

Altıncı gerçek ile ilgili olan taş üzerine yazılı kanıtları okuyucunun iradesine sunuyoruz. Aşağıdaki mezar taşları yazıları merhum Doğan ailesi üyelerine aittir. Bunlar Kozivar (Gostivar) kabristanında yer almaktadır. Hepsı Türkçe yazılıdır. Arnavutlar ise kendi mezar taşlarını, Türkçe'den tamamen farklı olan, Arnavutça dilinde yazmaktadırlar.

Yukarıda zikredilen gerçekleri çoğaltmak mümkündür. Anlayana sivri sinek saz, anlamayana davul zurna az! Biz bunları zaten anlayanlar için

yazıyoruz. Oysa, küçük milletlerin büyük kompleksleri olduğu ve neredeyse her aydını mal edinmekte buldukları öteden beri bilinen bir gerçektir. Temennimiz, bu kompleksten kurtarılmalıdır.

Abdülhakim Hikmet Doğan'ın küçük torunları da, dedeleri ve babaları Neim Doğan gibi, Kozivar (Gostivar)'da eğitim gördüler ve evlerinde Türkçe'den başka bir dil konuşmadılar. Neim'in oğulları olan Adnan (d. t. 1953) ve Fadıl (1954) eğitimlerini Türk dilinde yaptıktan sonra her ikisi Türk okullarında öğretmenlik görevinde bulundular. Adnan Doğan 1974-1988 yılları arasında ve Fadıl 1975-1990 yılları arasında doğum memleketlerinde görev yaptıktan sonra, İstanbul'a göç ettiler ve Türk vatandaşlığına geçtiler. Arnavut ırkçılarının dedeleri Abdülhakim Doğan'a sahiplenme çabalarını saçma olarak nitelendiriyor ve kınıyorlar.

Sahiplenme çabaları sadece sözle değil, yazılı şekilde de yapılmaktadır. Elimizde 1995 yılın başında, matbaadan yeni çıkan, yüz sahifelik bir kitapçık bulunuyor. Arnavutça basılan bu broşürün konusu *Gostivari dhe Abdülhakim Doğani*, yazarları ise Dr. Musa Kraya ve Dr. Seyfëddin Haruni'dir. Bu iki zat altmış sahife yazmış, kırk sahifede ise değişik yerlerde, çoğunlukla gazete ve dergilerde Abdülhakim Doğan ile ilgili basılan makaleleri eklemişlerdir. Abdülhakim Bey'in Türkçe yazdığı onyedeki kitabın adlarını hızla anıp geçtikten sonra, esas konu olarak O'nun Arnavut olduğunu ispatlamak üzere ısrara harcanmıştır. Kitapçığın tâ başında (Önsöz'de) şu "inci" yer almaktadır: "O, Arnavut didaktik düşüncesi ilerlemesinin yanısıra, Türk dili öğrenimi metodolojisine de katkıda bulundu... Çocuklarımız, Arnavutça ile birlikte ve bundan sonra, Türkçe'yi bir yabancı dil olarak öğreniyorlardı..." denmektedir.

Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak biz bu çalışmamızı kısa kesmek zorunluluğu içinde olduğumuz için şu kadarı ile yetineceğiz:

Abdülhakim Doğan, Türk dili öğrenimi metodolojisi ilerlemesinin yanısıra, Arnavut didaktik düşüncesi ilerlemesine de katkıda bulundu. O, ana dili olan Türkçe'den sonra, Arnavutça'yı bir yabancı dil olarak öğrendi. M. Kraya ve S. Haruni'nin çalışması gerçekçilik sınırlarını zorlayan bir broşürdür, çünkü merhum Abdülhakim Doğan bir Arnavut değil, Türktü. İlk önce, Türk öğretmenliği yapmış, ilkokullara gereken onyedeki Türkçe kitap yazmış, sonra, tarihî şartların zorlaması neticesinde, Arnavutça da bir alfabe kitabı yazmış. Ancak, Arnavutça bir kitap yazmak ve Arnavut asıllı olmak iki değişik kavramdır.

Bu konuya aydınlık sağlamak amacıyla bir kıyaslama yapmak iyi olur düşüncesiyle şu soru sorulabilir: Makedonya Arnavutlarından olan yazar Luan Starova birkaç kitabını Makedon dilinde yayınlamış bulunuyor. Acaba bu yüzden Arnavut değil, Makedon olarak mı sayılmalı?

Kaldı ki, Abdülhakim Doğan hiçbir yerde Türk olmadığını yazmamıştır. Bir makalesinde, 16 yaşındaki gençliğini anımsarken, İstanbul'dan anavatanına döndüğünü, ana-babasıyla kavuşacağı heyecanını kaleme aldığı anda Arnavutluk'tan değil, memleketinden söz etmektedir. Memleket kavramı Türkçe'de "doğum yeri" anlamını taşımaktadır. Örneğin, milyonlarca Anadolu ailesi İstanbul'dan memleketine hasretle gitmek ister, ama bu başka bir ülkeye gitmek anlamına gelmez! Zaten Abdülhakim Doğan'ın sözünü ettiği yolculuk Osmanlı Devleti'nin son yıllarına rastlar. O dönemde "memleketi" Gostivar Osmanlı Devleti'ne aitti. 1912'de ayrıldı. O zaman Abdülhakim 32 yaşındaydı ve Sırp işgali günlerinde Gostivar'daydı. Zamanla milletvekili seçildi ve öğrencilere Türkçe din dersi vermekteydi. Bu arada ilkokul kitapları (Alfabeler) da hazırlıyordu. Gostivar'ın önde gelenlerinden biri oldu. Ondan önce, Hacı Mehmet Efendi Kurt, ondan sonra ise Kurt Efendi'nin torunu Abdülfet Çalışkan vardı.

İkinci Dünya Savaşından Sonra Gostivar'ın Önde Gelenleri:

Abdülhakim Doğan
(1880 - 1955)

Abdülfet Çalışkan
(1921-1973)

Bunlardan birincisi kendini ilk okul Alfabeleri sayesinde tanıttıysa, Abdülfet Çalışkan o dönem gençliğinin (1938-1955) önderi olarak örgütleyici, birçok dil bilgisiyle, muhasebeci kabiliyeti, iş bitirir yeteneği, kültür ufku ve

spor (hakem) faaliyetleri ile gençlerin lideriydi. Kendisinin faal kişiliğine, ünlü dedesi Hacı Mehmet Efendi Kurt'un da büyük hizmetleri prestij katmaktaydı. Çünkü Dedesi Gostivar'da Türk potasında birlik ve beraberliği sağlamıştı. O'nun öğrencilerinden biri Abdülhakim Doğan idi.

Her ne kadar Abdülhakim Doğan'ın tüm eserlerini inceleyecek zamanımız bu kez kısıtlıysa, en azından bir tanesi üzerine biraz eğilmeden yapamayacağız. Bunlardan birisi, Yugoslavya'daki müslüman Türk çocuklarına ilk okullarda okutulmak üzere, pedagojik bir üslupla dört bölüm (kitap)'den meydana gelen *Türk Dili Gramer Dizisi*'dir. Bu değerli eser Osmanlı harfleriyle yazılmıştır ve belge olarak bir sahifesini Ekler bölümünde sunmuş bulunuyoruz.

Sözkonusu olan Gramer Dizisinin dördüncüsü sayılan bu kitap, Saray Bosna 1926/1344 yılında Zemalyska Matbaası'nda basılmıştır. Benzeri diğer gramer kitapları gibi kelime ve çeşitleri olan isimler-fiiller ve edatlar ile ilgili bilgileri kapsamaktadır. Gerekliğinde okuma parçası içinde geçen ve izahı gereken lügatlar açıklanmaktadır. Okuma parçalarının genellikle çocuk eğitiminde, milli ve dini hüviyeti hedeflediği tespit edilmiştir. Hatta antirusya ve antiamerikan telkinlerin yapıldığı açıkça görülmektedir. Örneğin, 5-6. sahifelerde yer alan "Çalışmak" adlı okuma parçasında Abdülhakim Doğan öğrencilere şu bilgileri sunup, gerekli mesajlarda bulunmaktadır:

"... sular, denizler çalışır, beyaz köpükler saçar, bulutlar yapar. Pamuk gibi bulutlar, çalışır kar yapar, yağmur yapar. Yeşil ormanlar çalışır, bize kereste odun, kömür yapar. Ay ve yıldızlar çalışır, geceleri aydınlık yapar. Yolcuları karanlık belasından kurtarır. Güneş çalışır. Gece ile günü yapar, sıcaklık verir, ekinleri, meyveleri pişirir.

Bunlardan... artık biz de ibret alalım... çalışalım, gece gündüz uğraşalım. Kendimize lazım olan şeyleri, kendimiz yapmaya çalışalım... alışalım ki Moskof'un ununa, Marsilya'nın kiremidine, İtalya'nın kerestesine, Fransızların çuhasına, İngilizlerin kumaşına, demirine, Amerika'nın bilmem nesine muhtaç olmayalım. Bizim de, buğdayımız, arpamız, fasulyemiz, pamuğumuz, yapağımız, balta yüzü görmemiş ormanlarımız, el sürülmemiş madenlerimiz, geniş geniş ovalarımız var. Bunlar bize bakıyor, biz de başkalarının ellerine bakmayarak el birliğiyle çalışalım. Şirketler kuralım, istifade edelim, kesemiz para görsün, yüzümüz gülsün. Ey sevimli Allahım, bu mübarek günleri bize ne vakit göstereceksin? Bizi ne vakit bu korkulu karanlıklardan kurtaracaksın?"

Bir düşünün, tüm bunları, 1926 yılında, Türkiye sınırları dışında kalan Türk çocuklarına Türkçe yazan değerli muallimin başkalarına mal edilme ısrarları gerçek dışı değil de, nedir? Çünkü, 1926'da oralarda Türk iktidarı yoktu. A. Doğan ise Türkçe yazıyordu!

Şimdi Dr. Musa Kraya ve Dr. Seyfeddin Haruni'nin kitapçığında yer alan kimi üstü kapalı verilmiş olan yarım buçuk "gerçeklere" de değineceğiz. Bunların bir tanesi 26. sahifede şöyle aktarılmıştır: "... II. Dünya Savaşından sonra O'nun (A. Doğan'ın) Naim ve Garip adlı iki çocuğu da eğitime geçti, ama uzun süre kalmadılar!" Burada sunulan bir tek cümlede iki hata söz konusudur. Bunların ilki affedilse de, ikincisinin üstüne sünger çekilemez ciddiyeti arz etmektedir. Önce zikredilen isim "Naim" değil, Neim'dir. İkinci ciddi hata şudur: Neim Doğan'ın eğitimde uzun süre kalmadığı tamamen gerçek dışıdır, çünkü emekli yaşına kadar hizmette bulundu! Ne var ki, 1951'den sonra açılan Türkçe okullarına geçtiği için, M. Kraya ve S. Haruni için bu ikinci dönem sayılmaya değmez olsa gerektir!

Bunun bir tesadüf olmadığını 55. sahifede de aynı şekilde tekerrür ettiğinde görüyoruz. Burada, Arnavutluk'tan Gostivar'a gelen öğretmenlerden söz edilince, Ahmet Pere'nin 1939 Mayıs'ında Yukarı Baniça adlı köyde işe başladığı ileri sürülmektedir. Bu tarih de gerçek dışıdır, çünkü öğretmenler Arnavutluk'tan Gostivar'a 1941 Mayıs'ında geldiler. İtalya 1939'da Arnavutluğu işgal etti. Yugoslavya sınırlarını ise Almanlar sayesinde 1941'de aşabildi. Ancak, bu hatadan daha önemlisi şudur: Adı geçen iki yazar broşürlerinin 55.sahifesinde Yukarı Baniça köyünün soğuk sulu kaynaklarından ve tüm öteki özelliklerinden söz ederken bu köy halkının ana dili Türkçe olduğunu anmaya değer bir vakıa olarak görmüyorlar! Hal böyle iken, insan şu soruyu sormadan yapamaz: Acaba Arnavutluk'tan gelen öğretmen Baniça'nın soğuk sulu kaynaklarına mı, yoksa çocuklarına mı, Arnavutça bilmeyen, ana dili Türkçe olan çocuklarına mı ders verecekti?

Bu kitapçığın çelişkilerle dolu olduğu 85. sahifede apaçık ortadadır. Burada, A. Doğan'ın Arnavutça'yı Gostivar'dan İstanbul'a gittiğinde, arkadaşlarından öğrendiği yazılıdır. Bu, Arnavut nasıl olur?

Adı geçen iki yazar broşürlerinin 9. sahifesinde, Abdülhakim Doğan'ın, Gostivar şehir adının etimolojik kökenin sözde Arnavutça olan "Goc Tivari" iki sözün birleşmesinden geldiğini yazdığını iddia etmektedirler. Bu iddia, aslında 1941'de Arnavutların bu kente İtalyan işbirlikçi iktidarı yüzünden geldiklerinden ibaret yayılmaya başladı.

Gostivar'lı Abdülhakim Hikmet Doğan'ın Öğrencileri İçin Yazdığı Kitaplar:

- 1) *Sabah Yıldızı* yahut *Masur Osmanlı Elifbası*;
- 2) *Yeni Elifba (Nesih) Harfleri Hile Tabi İdilmiş Yeni İmlâ Alfabeti*;
- 3) *Müslümanlık Birinci Kısım*;
- 4) *Arap Harfleri İle Arnavutça Elifba*;
- 5) *Pedagoji Kavaidine Mutabık Yeni Sistem Elifba*;
- 6) *Pedagoji Kavaidine Mutabık Yeni Sistem İlmihal I. Kısım*;

- 7) *Kurân'ı Kerim Derslerine Başlangıç;*
- 8) *I. Kısım Türkçe Dersleri (Elifba);*
- 9) *II. Kısım Türkçe Dersleri;*
- 10) *III. Kısım Türkçe Dersleri;*
- 11) *IV. Kısım Türkçe Dersleri;*
- 12) *I. Kısım Din Dersleri;*
- 13) *II. Kısım Din Dersleri;*
- 14) *III. Kısım Din Dersleri;*
- 15) *I. Kısım Tarih Dersleri (Peygamberler Tarihi);*
- 16) *Türkçe İçin Arap Harfleri Mi İyi? Lâtin Harfleri Mi?*
17. nci kitabı, *Arnavutça Alfabe'yi (Abetare)* 1944'te yazdı.

Adı geçen 16 kitap, resmen Eski Yugoslavya (1918-1941) Hükümeti tarafından kabul olunup tabi edilmiştir.

Abdülhakim Doğan yazdığı 17 kitaptan hiç birinde "Goc Tivari" diye bir uydurmada söz etmemektedir. Çünkü 1941'den önce hiçbir kaynakta böyle bir efsanevi toponim (yer adı) geçmiyordu. Bu efsaneyi, hiçbir arşiv belgesine dayandırmadan, Arnavutluk'tan gelen öğretmenler ve bazı gazeteciler merhum Abdülhakim Doğan'ın ağzından söylenmiş gibi lanse etmeye çalıştıysalar da, gerçek dışıdır. Çünkü bu şehrin adı Osmanlı kaynaklarında "Kosivar" olarak geçmektedir. "Kosivar"ın anlamı Türkçe'de "Cevizli"dir ve bu yöre hakikaten ceviz ağaçları ile dolu, bir koz diyarıdır¹².

Bunun dayanağı efsaneli uydurmacalar değil, bütün dünyanın kabul gördüğü Osmanlı arşivleri olduğuna göre Arnavutların yazdıkları "Gostivari dhe Abdülhakim Doğanı" ve *Shqiptaret e Maqedonise (Makedonya Arnavutları)* adlı kitapçıklar için fazla bir şey söylemeye gerek kalmadı. Onlara gereken cevap bu kadarı ile de verilmiştir. Arnavutların 1998'de Gostivar'da düzenledikleri sözde "Sempozyum"da, bilim açısından, bir işe yaramaz, çünkü o bir kapalı kutu toplantısı idi; Arnavutlardan başka bilim adamları olmayınca, gerekli bilim tartışması yapılmadı.

¹² Arhiv na Makedonija, *Turski dokumenti (1467-1468)*, Üsküp 1971, s. 300: "...Gostivar, so starotursko pismo napişano e kako Kos-var" (Gostivar, eski Türkçe alfabesiyle "Kos-var" olarak yazılıdır).

**Makedonya Gostivar'lı Abdülhakim Doğan'ın
kitaplarından bir sayfa:**

به شیل اورمانلر؛ چالشیخ. بزم کدهسته، اودون، خورو، ییبار.
آی دینلریز؛ چالشیخ. کجهزی آیدینق ییبار. ییخیلی؛ قاراناق
بلاستدن قورنار.
کونش؛ چالشیخ. کجه ایله کونی ییبار، صیحاتان ویرو، آکینلری،
میرهلی بیشرور.
آدتیق... بزمه یونلردن عیبت آلام... چالشیخ، کجه، کوندوز
اونغاشالم. کندیزه لازم اولان شیلری؛ کندیزه باینه آلیشالم...
آلیشالم که: موسقونک اونونه، ماسه لیانک که میدنه، ایالیانک
که سته سینه، فرانسیزوک چوخاسینه، اینکیلیزوک قوماشینه،
دهیرنه، آمریقانک بلمه سینه محتاج اولایم.
بزیده؛ یوغدایسیز؛ آریماز، قاصولیمز، پاموقیسز، ییغیسز، باشقا
بیزی کورمهش اورمانلریز، آل سردولهش مدالریز، کهنش
که نیش اولالیز وار.
بونلر؛ بزمه باتیورد. بزمه؛ باشقالینک آلریته باقارنق آل برنکیه
چالشیخ، شرکنلر قورالم، استناده ایدهلم، کیسه مز، یاره کورسون،
پرزومز؛ کولسون...
آی سدیلی اللهم!...
بو مبارک کونلری؛ بزمه نه وقت کورسه بیکسک!... بزی؛
نه وقت بو قورونج قارانلیقلردن قورنایسک!...

یوغوسلاویا دکی ایتدائی مکتبلریته دوام
ایدهن مسلمان چوچوقلریته محموس
دوردونجو قسم
تورکجه درسلی
TÜRKE DERSLERİ

Yukarıda Yugoslavya'daki İptidai Mekteplerine Devam Eden Müslüman Çocuklarına Mahsus Dördüncü Kısım Türkçe Dersleri adlı okul kitabının başlığı ve biraz önce sözü geçen "Çalışmak" adlı okuma parçasından bir bölüm görülmektedir. Yanda resmi bulunan ve bu eserin yazarı olan Abdülhakim Hikmet Doğan Bey Vardar nehrini doğduğu Gostivar kentinde okul müdürü ve milliyetperver bir bilim adamıydı.

Öğrencilerine tâ küçük yaştan “başkalarının ellerine bakmayarak el birliğiyle çalışmak” ruhunu yansıttı. Osmanlı Devletinin çöküşünden sonraki bunalımlı günleri dile getirerek, Allaha “Bizi ne vakit bu korkulu karanlıklardan kurtaracaksın?” diye sorarak aslında yeni nesilleri uyandırmakta değil midir? Bu gibi eğitim mesajlarını Türkiye sınırları dışında kalan Türkler çok iyi anlamaktadırlar, çünkü her şeyi okuyucunun idrakine hazır ve apaçık vermek yerine yükleme üslûbunu kullanmak buranın önemli özelliklerinden biridir. Bu üslûp okuyucuyu daima canlı tutmakta ve yeni nesillerin keskin zekâlarını geliştirmektedir.

Özetle, önyargılarla bir yere varılamaz. Aynı konu üzerine yazılan öteki, çeşitli bazen mukabil dayanıklı eserlerin zikredilmesi, yani tez-antitez-sentez üçlüsü de göz ardı edilemez. Çünkü hiç kimsenin gerçek üzerinde tekeli yoktur. Dünyaya sırt çevirmek zamanı tarihe karıştı.

Işık, fikirlerin ve delillerin karşılaşmasından doğar. Her milletin ufukları bu ışıktan geçer. Türk, Arnavut ve Makedon milletlerin dostluğu da samimiyet arz etmektedir.

Bu çalışmada incelenen vakıalardan, tabii, bütün Arnavut milleti sorumlu tutulamaz. Her milletin arasında da tek yönlü yazanlar vardır. Bunlara gerekli cevap verilmeyince, merhum Hasan Kaleşi'nin 1979'da söylediği gibi, Türk hakimiyeti ve İslâmlaştırılmayı mutlak surette olumsuz olarak yargılayan Arnavut tarih yazıcılığı tashih edilemez¹³.

Kamuoyuna mal olan kitaplar, incelemeye tabîdir. Kaldı ki burada söz konusu olan Üsküp Sempozyumu, İngilizce özetlerle donatılmış bir kitap yayınlamış ve dünyaya dağıtmıştır. Abdülhakim Doğan ile ilgili kitap da incelemeye tabîdir.

Neticede, hiç bir ülke ve millet sonsuza dek kendi içinde kapalı kalamaz ve kendi iddialarıyla yetinemez. “Hayal” ile gerçek arasındaki dengeyi sağlamak zorundadır. Her ulusal ilime global akımlar girmektedir. Buna tarih de dahildir, çünkü insanlararası münasebetlerin uyumu için katkıda

13 H. Kaleşi, a.g.m., ss. 177-194: “...Tiran Üniversitesince neşr olunan *Arnavudluk Tarihi*'nin birçok yerlerinde “Vahşi Türkler”den, “Türk gürûhlarından”, “Asyalı Türkler”den, “Barbarlar”dan vs. söz edilmektedir ki, bu tip tâbirlerin ilmî terminoloji ile ilgisi bulunmadığı muhakkaktır... 12-18 Ocak 1968 tarihinde Tiran'da toplanan II. Albanoglar kongresinde ve 9-12 Mayıs tarihinde Priştine'deki Symposium'da sunulan tebliğlere bir bakmak dahi, bu millî romantizmin, bu ilim dışı darkafalılığın, bu tarihî gerçekleri ve tarihsel süreci nazar-ı itibara almayışın nerelere kadar vardığını görmek için yeterlidir”. Bu gerçeği yazan Arnavut asıllı bilim adamı soydaşlarının baskı ve hakaretlerine dayanamayıp, hayata gözlerini yumdu. Arnavut tarih yazıcılığı bilim dışı darkafalılığına günümüze dek devam etmektedir. Tabiidir ki buna “dur” demek zamanı çoktan gelmiştir.

bulunur, özellikle komşulararası ilişkilerin seviyesinin yükseltmesiyle barışa ve insanseverliğe giden yolu sağlar.

D) 1997 Yılı Arnavutluk Bunalımı ve Makedonya Arnavutları

Makedonya Arnavutları ve Türklerin münasebetlerini anlamak için Arnavutluk ve Türkiye ilişkilerini iyi bilmek gerekmektedir. Çünkü Makedonya Arnavutlarının tavrı Arnavutluk tavrının bir yansımasıdır.

Arnavutluk aslında iki tavır sergilemektedir. Bunların biri yüzeysel, ötekisi gözle görünmez, derin tavidir. Yüzeysel açıdan baktığımızda Arnavutluk Türkiye'nin dostu, Balkanlar'da müttefiği, Türkiye'den her bakımdan yardım ve destek alan bir ülke. Gözle görünmez, derin açıdan baktığımızda, Arnavutluk 1991'den beri Türk düşmanlığı ile dolu olan Arnavut Tarihi'ni henüz düzeltmemiştir ve buna hazır da değildir. Birçok diğer unsurdan, burada bir tek özelliği anımsatsak, yeterli olur kanaatındayız. Bu da şudur: Bütün Balkan ülkelerinden bir tek Arnavutluk'ta Türk azınlığı hakkı kabul edilmemiştir. Bu gerçekten hareketle yapılması gereken ilk önemli iş Tiran'da basılan Arnavutluk Tarihinde Türklerle ilgili değerlendirmelerin düzeltilmesidir. Başka bir deyişle, "Arnavut Tarihindeki Türk döneminin nitelenmesi gerçekçi olmalıdır.

1992 yılında, Ankara'da çıkan *Türk Kültürü* Dergisinin 353. sayısında yayımladığımız "Türk-Arnavut Dostluğunun Gelişmesi İçin Düzeltilmesi Gereken Bazı Hususlar" konulu çalışmamızın yankısı gerekli etkiyi sağladı. Tiran'da "Arnavut Tarihi"ni ideolojik önyargılardan temizleyecek bir bilim heyeti kuruldu. Benzeri adımların atılması iki millet arasında var olan dostluğa, önyargılardan, çıkış yolunu gösterecek gibi görünürken, Arnavutluk'ta eski düzen yanlıları Cumhurbaşkanı Salih Berişa ve Demokratik Partisi iktidarına karşı isyan ettiler. Bu isyanın bahanesi bankazedeler, asıl amacı ise çok yönlü ve çok boyutluydu. Her şeyden önce eski düzen bürokratlarının çıkarları, bunu takiben Güneyli Enver Hoca taraftarlarının Kuzeyli Salih Berişa taraftarlarının çatışması yüzyıllarca süregelen *Toska* ve *Gega* boyların zıtlıklarını yeniden gündeme getirdi. Bunun altında Yunan etkisinin büyümesi yatmaktaydı.

Bölgesel çıkarların yanı sıra dinsel farklılıklar da küçümsenemeyecek kadar önemli rol oynadı, çünkü bunları komşu ülkeler, özellikle Yunanistan, Yugoslavya ve İtalya körükledi. Bu üç ülkeden ilk ikisi Arnavut Ortodokslarını, üçüncüsü ise Arnavut Katoliklerini öteden beri desteklemektedirler. Meselâ, Yunanistan 1997'de Arnavutluğa yüz milyon dolar, öteki Batı Devletleri (İtalya dahil) ise son üç yıldâ üç milyar dolarlık yardım ettiler. Üç milyon nüfuslu küçük Arnavutluk için bu paralar baş döndürücü rakamlardı. Ardından Güney'de (Avlonya-Vlora kentinde) büyük uyuşturucu, kara para, döviz, fuhuş mafyası sahneye çıkıp, İtalya, Yunanistan

ve Yugoslavya mafyaları ile bağlanarak, Arnavutluk iç istikrarını bozmaya yönelik önemli rol oynamaktadır.

1997 yılı, Ocak'ta başlayan isyan, iki haftalık sakinlikten sonra, Levan kasabasına düzenlenen saldırıda onyedii ölü acısı ile yeniden alevlendi. Öfke katmerlenerek büyüdü. Kargaşa özellikle Mart başında patlak veren Banka krizi ile şiddetlendi. Ortaya iktidar meşrutiyeti sıkıntısı geldi. Cumhurbaşkanı Salih Berişa acele Başbakanı ve ordu komutanlarını görevlerinden alınca, bütün Arnavutluk'ta iktidarsızlık yayıldı. Neticede, Salih Berişa görevinden olunca, Arnavut Tarihi düzeltilmedi.

Arnavut Tarihi kitaplarından esinlenen Makedonya Arnavutları 1997 yılında iki kriz yarattılar. Bunların birincisi Türkçe'nin resmî dil statüsünün ortadan kaldırılması, ikincisi ise bayrak krizi idi.

E) 9 Temmuz 1997'de Gostivar'da Vuku Bulan Kriz ve Yankıları

Batı Makedonya belediyeleri olan Gostivar (Kozivar), Kalkandelen (Tetovo) vb. Makedonca'nın yanı sıra, Arnavutça ve Türkçe'ye de resmi dil statüsünü 1945'ten 1997'ye kadar, yani tam 52 yıl tanımışlardı. Bu üç dilde okullarda eğitim, radyolarda haberler ve öteki programlar veriliyordu. Belediye Başkanlığının bülteni bu üç dilde yayınlanıyordu. İsteyen vatandaş, bu üç dilden birinde muamele yapabiliyordu. Ancak 1997'de Gostivar Belediye Başkanı seçilen Rufi Osmani Türkçe'nin resmi dil statüsünü ortadan kaldırdı. Bu kararın bir zahiri, bir de asıl nedeni vardı. Zahiri neden Türklerin Gostivar Belediyesi toplam nüfusundaki payı % 20'nin altında düştüğü, asıl nedeni ise Makedonya'da Arnavutların, Türkleri de eritip, çoğalmasındı.

Yukarıda adı geçen Belediye Başkanı "Bayrak Krizi"ni de körükledi. 1974 yılında getirilen Makedonya Cumhuriyeti Anayasasıyla Makedon milleti yanı sıra, Türk ve Arnavut halkları da devletin kurucu unsuru olarak tanımlandıkları için Makedonya'da bu hakların bayraklarına da kullanım hakkı verilmişti. Dolayısıyla, 1974-1991 yılları arasındaki dönemde, Batı Makedonya'da Makedon, Türk ve Arnavut bayrakları millî bayramlarda kullanılıyordu. Ancak, 1991'de getirilen yeni Anayasa'yla sözüm ona yurttaş kavramı üzerine inşa edilen yeni hukuksal düzen, millî unsurunu kavramsal iletişimden ve kurumsal Devlet yapılanmasından dışladı. Vatandaş kimliğine tüm halkların fertleri hukuki yapıyla büründüler ve millî kimlik arka plana atılmıştı. Ön planda yurttaş, onun hak ve yükümlülükleri vardı. Fakat, soyut hukuksal düzen gerçek millî hakları kapsayamadı. Neticede, 1992-1997 yılları arasındaki dönemde, Batı Makedonya Arnavutları Anayasada gerekli millî hakların belirlenmesini istemek yerine, çoğunlukta buldukları belediyelerde Arnavut bayrağını sadece bayramlarda değil, her gün kullanmaya giriştiler.

Bu olayı takip eden Türkler de Türk bayrağını göndere çektiler. Makedonya Cumhuriyeti Hükümeti buna karşı koydu. Neticede siyasî durum

oldukça kızıştı. Asıl gerginlik Arnavutlar ile Makedonlar arasında geliştirse de, Türkler de geri kalmayı, yani Türk bayrağını da kullanmamayı tenezzül edemezlerdi. Gittikçe kızışan gergin durum 9 Temmuz günü (1997) Gostivar şehir caddelerinde patlayıverdi. Bayrak gösterisi yapan Arnavutlar'a, Makedon polisler silahla saldırıp, üç kişi öldü, yüzlerce kişi yaralandı. Bu olayları körükleyen Belediye Başkanı da tutuklandı. Üç ölü Arnavuttu.

Makedonya Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov'un özür dileme haberini Türkiye TV kanalları her ne kadar yayınladıysalar, Üsküp basın yayın organlarında sadece şöyle bir beyanat yer aldı: "...Gostivar ve Kalkandelen'deki olaylarla ilgili olarak tüm ailelere taziye ifade etmekteyim. Olaylarda ölenlerin ailelerine başsağlığı, yaralananlara ise geçmiş olsun dilemekteyim. Anlaşılan bütün bunlar, bu olayların en üzücü yanıdır. Biz gösteriye katılan kitlenin bir bölümü olanlar Arnavutlar mı yoksa polis mensupları mıdır, gözönüne almadan, biz buna Makedonya Cumhuriyeti vatandaşı karşısında alınan tutum olarak yaşaymalıyız. Değişik evlerdeki ateş açılmış ve daha çok sayıda kurbanın olmayışı büyük şans eseridir. Bu ülkenin yurttaşları olan milliyetlerin kullandıkları bayraklar nasıl muamele görmeli konusunda Hükümetin Parlamentoya sunduğu teklifi ve Anayasa Mahkemesinin çıkardığı kararı, bu ülkenin yasa ile belirlenen simgeleri olan Makedonya Cumhuriyeti olduğu kamuoyumuza ayar olmalıydı. Bu devletin saygınlanması ve devlet karşısındaki görevler, devlet simgelerinin de saygınlanması anlamındadır. Çünkü devlet simgeleri devletin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü olduğu gibi, Makedonya'da yaşayan tüm vatandaşların kendi kaderini kendi eline alma hakkını da dahil etmektedir. Bundan dolayı bu olay beklenmekteydi, diyebilirim.

Bu olay milliyetlerarası ilişkilere bir darbedir. Hem pozitif hem negatif neticeleri hissedilecek bir olaydır. Devlet karşısındaki tutum, herkes için aynı olmalıdır. Bayrak, milli marş ve arma devletin simgeleridir, sonucuna varıldığı halde, netice olumludur, denilebilir. Anlamsız ve rizikolu direniş devam ettiği, ülkede paralel yönetimin kurulmasına gidildiği ve Makedonya'yı devlet ve bağımsız özne olarak belirleyen simgeler küçümseyip önemsenmediği halde, netice olumsuzdur, denilebilir. Bundan dolayı, sorunların hep beraber halledilmesi ve ortak yaşamın sürdürülmesi için çağrı gönderiyorum." (Üsküp'te Türkçe çıkan *Birlik* gazetesinin 12 Temmuz 1997 tarihli sayısı).

Birlik gazetesinin aynı sayı ve sayfasında TDP'nin bildirisi:

"Türk Demokratik Partisi Gostivar'daki olayları büyük üzüntüyle izlemektedir. MC hükümeti ise gelişigüzel davranışıyla gelişmelerin yayılmasına katkıda bulundu. Düşüncemize göre hükümetin sahip olduğu mekanizmaları kullandığı halde bu gelişmeler asayiş ve vatandaş güvenliği bozulmaksızın hallolunabilirdi. Çünkü ülkenin güvenliği ve perspektifi çıkarına tüm politik bünyeleri angajeliğini gerektiren ve görülür olan problemler güç kullanılarak hallolunamazlar. Bu yüzden TDP, İçişleri Bakanlığı mensuplarının

vatandaşlara karşı davranışında yetkilerini aşmalarını kınamaktadır. Çünkü onlar vatandaşlara karşı insafsız davrandı. Özellikle kent meydanlığı yakınlarındaki Türk vatandaşların ev ile dükkânlarının hasara uğratmalarını kınamaktayız. Bu vatandaşlar suçsuz olarak olumsuz gelişmelerin sağlanmasına katkıda bulunmamıştır. Yaşlıların yanısıra çocuklar bile polisten fiziksel eziyet çekmişlerdir. Yaşlılar ise masum olmalarına rağmen karakola alınmışlardır. Bu yüzden yetkili bakanlığa kendi güçlerini kontrol etmeleri için çağrıda bulunmaktayız. Çünkü onlar bu tür davranış yanısıra terbiyesiz sözler de kullanmışlardır. Vatandaşlara ise gerektiği gibi davranmaları ve kentteki durumun kötüleşmesine sebep olabilecek her tür davranmadan kaçınmaları için çağrıda bulunmaktayız. Doğrusu tarafların akıllı davranmaları için çağrıda bulunmaktayız. TDP kendi programsal yönelimlerine tutarlı kalarak vatandaşların dini, milli ve politik mensubiyetini gözönünde bulundurmaksızın politik diyalog, hoşgörü, karşılıklı saygı ve anlayış yoluyla ülkede problemlerin barış yoluyla çözümlenmelerini istemektedir.”

Yukarıda sunulan Makedonya Türk Demokratik Partisi ve Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov'un bildirimlerinin bir virgülüne dahi dokunmadan, olduğu gibi aktardık. Amacımız Makedonya İçişlerine karışmamaktır.

Ancak, bir sosyolog olarak, Gostivar 9 Temmuz 1997 olayının yüz kızartıcı olduğunu ve bir daha tekerrür etmemesi gerektiğini vurgulamadan geçemiyorum. İrkçılar, hangi ulustan olurlarsa olsunlar, sağduyulu önerilere kulak vermeli ve ülkeyi zor duruma düşürmemelidirler. Çünkü devletçilik, acemilik ve duygu yüklü önyargılarıyla yürümez; soğukkanlılık, idarecilik tecrübesi ve güvence sağlamak yeteneğiyle gerçekleşebilir.

Bu gerçeği sadece Türkler ve Arnavutlar değil, Üsküp'teki dış ülkeler büyükelçileri de yayımladıkları bildirimleriyle açıkça kamuoyuna sunmaktadırlar. İşte bir örnek: “Bayrak olayı olarak Gostivar'da yaşanan gerginlik üzerine polisin yaptığı müdahale karşısında Avrupa Birliği'nin rahatsızlığını dile getiren İngiltere Büyükelçisi Mark Dickinson, Makedon makamlarına bir protesto sundu.

Gostivar olaylarında polisin sert bir müdahale yapıp yetki dışına çıktığını değerlendiren büyükelçi Dickinson, polis müdahalesinin değerlendirilmeye alınması gerektiğini belirtti.”

Esas konu şudur: Bir bölgede bütün vatandaşlar suçlu ilân edilir mi? Gostivar'da sağduyulu bilge adamların 1972 yılında değerini bilmeyenler, 1997'de alternatifsiz kaldılar! Onlar tarihe karışmalı, çünkü sağduyulu bilge adamların değerini bilmeyenler 1996/97'de bir Belediye Başkanı bulamaz hale düştüler(!).

9 Temmuz 1997'de Gostivar olaylarında Branko Çirvenkovski Sosyalist Hükümetinin hatası şudur: sorunu birkaç yerel Arnavut ırkçı yöneticisinin yargılanması ile sınırlandırmak yerine, bütün bir halka şiddet,

dayak, ateş açmak, yaralamak ve öldürmek yapmasıdır. Sözü edilen Belediye Başkanının ve bazı ırkçı Arnavutların hatası yüzünden bütün Müslümanlara, özellikle suçsuz Türklere işkence yapmak, her köşe başında bir düşman aramak veya yaratmak doğru mu? Bir hukuk devletinde yapılacak şeyler midir?

Ne olursa olsun Makedonlar, Türkler ve Arnavutlar Makedonya'da bir arada yaşamaya devam etmek zorundadırlar. Bu birliği ancak uzun vadeli, hoşgörülü ve akl-ı selim demokrasi yanlısı Makedonlar ve ırkçı olmayan sağlıklı Türkler ve Arnavutlar elele verirler ve samimiyet, güven ve huzur sağlıyorsa, becerebilirler. Herkes kendi öz eleştirisini yapmak sorumluluğu ile karşı karşıyadır. Çünkü sorunlar yumağının çözümü akıl ister. Acemi sorumluluksuz kalıcı çözüm olmaz.

Öz eleştiri derken, Arnavutlar soğukkanlılık gereksinimi, hayalperestliğin giderilmesini, gerçekçi gözüyle hakiki karagün dostlarının hangi milletin olduğu bilincine varmalıdırlar. Özetle, Arnavut sorununun içine ister geçmişte olsun ister günümüzde "Bizans oyunları" işlemiş ve hâlâ işlemektedir. Ancak bütün sorumluluğu dış odaklara yüklemek yetersiz kalır. Çünkü iç etkenlerin de rolü küçümsenemeyecek kadar önemlidir. Alınması gereken tedbirler arasında Arnavut Tarihi'nden Türk düşmanlığı tarihe karışmalıdır. Çünkü zaman, globalleşme ve ufuk açma zamanıdır. Aynı Tarih kitabını Makedonya Arnavutları ve çocukları da okumaktadırlar. Bir milletin politikası mümkün olanı elde etme sanatıdır. Arnavut Tarihinde yer alan Türk düşmanlığının uzun vadede ayakta kalması mümkün ve gerçekçi değildir. Ne kadar çabuk ortadan kaldırılırsa o kadar yararlı ve ufuk açıcı olacaktır.

Dostluk iki taraftan gerçekçi, iyi niyetli ve samimi olmayı arz etmektedir. Bunun temelini Tarih yazıcılığında objektiflik ve dürüstlük sağlayabilir. Böylece, Makedonya Arnavutları ve Türkleri, halk arasında yaşattıkları iyi ilişkileri, karma evlilikleri, kız alıp vermeyi, dayanışmayı ve dostluğu daha da pekiştirebileceklerdir. Bunun bir tek koşulu vardır; bu da Türk milli kimliğinin eritilmemesidir.

F) Sonuç

Türkiye, hem Arnavutların hem Makedonların dostu ve bir Balkan ülkesi olarak, bu önemli stratejik bölge barışının teminatıdır. Arnavutlar ve Makedonlar da ora Türklerine yönelik daha dostane davranmak sorumluluğu ile karşı karşıya bulunmaktadır. Çünkü, milletler - atalara, yurtdışında kalan azınlıklar ise- o milletlerin çocuklarına benzediğine göre, babaların dostluk samimiyeti evlatlara yansımaya orantılıdır. Örneğin, Makedonya ve Bulgaristan arasındaki iyi ilişkiler vuku bulduğu Georgi Dimitrov döneminde Bulgaristan'ın Pirin (Blagoevgrad) bölgesinde yaşayan Makedon azınlığı da iyi günler yaşadı. Makedonya İkinci Dünya Savaşından sonra adı geçen bölgede (Pirin Makedonyasında) yaşayan soydaşlarına haklı olarak okullar,

tiyatrolar ve benzeri kurumlar Makedonya'dan gönderilen kadro ve maddi yardımlarla faaliyete geçirdi. Bunu yapmakta haklı idi. Çünkü, Tarih kanıtladı. 1944-1950'li yıllarda Pirin Makedonya'sında (Bulgaristan'da) ekilen tohumlar günümüzde filizlendi, yani Makedon şuurunu devam ettirmektedir. Arnavutluk aynı işi Makedonya ve Kosova'da yaptı.

Başka bir deyişle, Makedonların ve Arnavutların Türkiye ile dostluğunun ölçütü orada (Makedonya'da) yaşayan Türklere karşı gösterilen samimiyettir. Bunu Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün partileri¹⁴ eşgüdümlü, partilerüstü bir ortak tavır olarak her fırsatta diplomatik bir üslubla hatırlatmak sorumluluğundadırlar. Bu sorumluluktan çekinmenin bir alemi yoktur. Çünkü, her millet yurtdışında yaşayan soydaşlarını desteklemektedir. Meselâ, bazı Arnavut temsilcileri bir yandan, "Biz Türkiye dostuyuz", öte yandan "Makedonya ve Kosova'da Türk yoktur" diyememeli. Babası ile dost olan çocuklarının da varlığına karşı samimi olmalıdır. Sözle "dostum" demek bir fayda sağlamaz. İnsan kişileri kandırıldığını sanmakla bir yere varamaz. Dostluğun devam etmesi için ilk şart herkese saygıdır. Hakiki dostluk samimiyet ister.

Düşman güldürür, dost acı söyler. Düşman hataların devam etmesini ister. Kişinin veya grubun gülünç duruma gelmesini arzu eder. Bunun için hatalarını söylemediği gibi bu hataların çoğalmasında için kişiye veya gruba, yaptığının doğru olduğuna inandırmak ister. Dost ise yapılan hataları acı da olsa kişiye veya gruba doğrudan söyler. Kişi veya grubun belki ilk önce biraz üzülür, kırılır. Ama zamanla yanlışlarını düzeltir ve dostunun yaptığı uyarıların değerini takdir eder.

Özetle, ağaç dalı, yaprağı ve fidanı ile, dostluk, saygı, uyarı ve samimiyet paylaşınca çoğalır. Gönül, bu yönde katkı sağlayan Necati Zekeriya, Olivera Yaşar-Nasteva, Lidiya Kumbaracı-Bogoeviç, Boris Çipan, Kiril Penuşliski, Tome Sazdov; Hasan Kaleşi, Cevat Gega, Dritero Agoli gibi yazarların devamını diliyor. Bunlar ortak kültür mirasımıza ve Avrupa Birliği bütünleştirici yarınımıza sahip çıkmakla Makedonya'da Türklerin,

¹⁴ Taha Akyol, "Üsküp/Manastır'dan Türk İzleri", *Milliyet*, 4 Ekim 1998, sayfa 21: "...Aklım, en büyük şairimiz Üsküp'lü Yahya Kemal'de... Üsküp Üniversitesi'nde bir anfiye "Türk şairi Yahya Kemal" levhası koymuşlar... Üstadın doğduğu evin arsasına Üsküp'lü Türkler bir Yahya Kemal anıtı dikmek istiyor, paraları yok. Millî kültür duyarlılığımı bildiğim Kültür Bakanımın dikkatine sunuyorum. Atatürk'ün okuduğu, "Manastır Askerî İdadisi'nin tarihimizde büyük şeref sayfaları var: Başta Manastır, İmparatorluğun beş Askerî İdadisi'nin mezunları Balkanlar'da, Çanakkale'de, Millî Mücadele'de şehit düştüler ve ülkeyi kurtardılar, Cumhuriyet'i kurdular. İdadi binasına girerken sanki onların bizlerle berabermiş gibi uygulandım, sorumluluk duydum: Biz kızların başörtüsüyle savaşırken, Yunan, atı alıp Üsküdar'ı geçmiş:

Makedonya ile ticarete (1998), Almanya ve İtalya'dan sonra Yunanistan üçüncü, Türkiye ise ondördüncü sırada. Özelleştirmede Yunanlılar Makedon çimento, tütün ve tekstil sanayilerini aldılar, biz yokuz..."

Makedonların ve Arnavutların münasebetlerine ve gerekli samimî dostluğuna ışık saçmaktadırlar. Bu örnek isimlerin çoğalması mümkündür.

Türkiye, her fırsatta Makedonya Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünü, bağımsızlığını ve orada yaşayan bütün insanların huzurunu ve eşit koşullarda ilerlemesini desteklediğini vurgulamakta ve somut şekilde göstermektedir. Çünkü, hem Türkiye'nin, hem Makedonya ve tüm Balkan ülkelerinin ortak geleceğini Avrupa Birliği'ne girmeleri ve zamanla sınırların aşılması belirleyecektir. Buna giden yol Balkanlar'da barışın ve tüm milletler ile milliyetlerin eşit gelişmesinden geçer.

Ancak, Makedonya Cumhuriyeti sınırlarında yer alan öteki komşu ülkelerin, özellikle Yunanistan'ın amacı günden güne Makedon fabrikalarını ve öteki ekonomik ağlarını özelleştirme yoluyla ele geçirerek Üsküp, Manastır, Ohri ve bütün Makedonya'da zamanla söz sahibi olmaktır. Şimdilik özelleştirmede Almanya'dan sonra birinci yerde gelen Yunanistan, 2.000'li yıllarda Makedonya'da vaz geçilmez etken olabilir. Nitekim Yunanistan Dışişleri Bakanı Pangalos, 1 Kasım 1998 seçimlerinde Sosyalist Branko Çirvenkovski Hükümetinin gidişiyle ve milliyetçi VMRO'nun seçimleri kazanmasıyla gidişatın Yunanistan aleyhine gelişebileceği endişesiyle şu ifadeye bulundu: "Yunanistan, Başbakan Çirvenkovski ve Dışişleri Bakanı Hanciski ile olağanüstü ilişkilerde bulundu. Bunlardan sonra, seçilen VMRO Hükümeti ile iyi ilişkilerimizin devamını ümit etmekteyiz".

İnsanın aklına "olağanüstü ilişkiler" ifadesi altına neyin veya nelerin saklandığı gelmez mi? Yanıtları okurun iradesine bırakıp, biz önemli olanın altını çizmekle yetineceğiz: Türkiye ile Makedonya arasındaki 120 milyon dolarlık ticaret hacmi (80 milyon \$ Türkiye, 40 milyon \$ Makedonya) yetmez, en azından üç katına ulaşmalı ve Türkiye Makedonya'daki özelleştirmede gerekli payı sağlamalıdır. Çünkü ülkelerarası iyi siyasî ilişkiler ekonomik dayanaksız kalırsa, zamanla yitirilebilir.

Çağdaş dünyanın giriştiği globalizasyon (küreselleşme) sürecinde yeni değerler sistemi yer alacaktır¹⁵. Bunların arasında "büyük" ve "küçük" ülke kavramları yerine, "hızla gelişen" ve "yavaş gelişen" ülke anlayışı hakim olacaktır. Örneğin Rusya'nın ne alemi kaldı? İsviçre, İsveç, Norveç, Danimarka, Belçika, Hollanda, Lüksemburg gibi sözde "küçük" ülkeler Rusya gibi "büyük" ülkelere daha hızlı geliştikleri için bütün vatandaşlarına iş, konut, huzur, refah ve mutluluk sağladıkları sayesinde insanların nezdinde

15

Bu konuda ayrıntılı bilgileri aşağıda sunulan iki kaynakta bulabilirsiniz:

- M.Tufan, "Tanzimat'ın Dış Etkenleri", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Sempozyumu*, TTK. yay. Ankara 1989, ss. 162-163.

- M. Tufan, "Çağdaşlaşmada İç ve Dış Etkenler", *De la Révolution Française à la Turquie d'Atatürk*, Editions I S I S, İstanbul-Paris 1990, ss. 46-50: "... La modernisation n'a pas de patrie, elle est un processus universel".

daha büyük önem arzetmektedirler. Adı geçen sözde "küçük" ülkelerin çoğunda karmaşık etnik yapı söz konusu olmakla birlikte, bu etnik guruplar istikbalini "ana ülkelerinde" değil, doğdukları, büyüdükleri ve yaşadıkları ülkede aramakta ve bulmaktadır. Meselâ, İsviçre Almanları, Fransızları ve İtalyanların gözleri "anaülkelerinde" değil, İsviçre'dedir. Ben, bu konuda yaptığım araştırmalar netice gücüyle bu gerçeğin altını çizerek, bu çalışmamı şu sözlerle noktalamak istiyorum:

İsviçre'de değişik etnik guruplar sadece yüksek yaşam standardı sayesinde değil, biri birini inkâr etmeden, baskı yapmadan, tolerans, hoşgörü ve insanseverlik sayesinde gözlerini "anaülkelerine" ve oraya göç etmeye değil, doğdukları, büyüdükleri ve yaşadıkları ülkede yönlendirmektedirler. Gönül isterdi ki, Makedonya ve öteki Balkan ülkelerinde globalizasyon (küreselleşme) süreci çerçevesinde bütün insanlar kendi istikbalini doğdukları ülkede arasın ve bulsun. Buna giden yol ülke topraklarının "büyümesinden" değil, gelişme hızından geçer. Bu nedendir ki, "...Günden güne Türk nüfus sayısının azalması yüzünden Makedonya Türklüğü'nün hiçbir geleceği kalmamıştır", yazanlara katılmak mümkün değildir. Çünkü bu acelecilik ve acemilik, Fransızların deyimiyle, "défectuosite" ve "déférer"e, yani bozukluğa ve demirini çıkarmaya, nalını sökmeye yol açar. Oysa küreselleşme ışık saçar.

Türkiye, Makedonya ve öteki Balkan ülkeleri bir global ekonomi döneminde yaşamaktadırlar. Bu çerçevede yabancı yatırımlar bir özel önem arzetmektedirler. 1997 yılında Makedonya'ya giren yabancı sermayeli yatırım tutarı 6.239 milyon dolar olup, bunun 2.4 milyon doları Yunanistan, 1.3 milyon doları Avusturya, 1 milyon doları Almanya, kalan kısmı ise diğer ülke kaynaklı firmalara aittir. Aldığımız bilgilere göre, Türkiye Ziraat Bankası 1999 yılında Makedonya'da 20 milyon dolar sermayeli bir şube açıp, oradaki Türk ve diğer iş adamlarına yatırım yapacaktır. Bu proje gerçekleştiğinde, hem Makedonya ekonomisine, hem oradaki soydaşlarımızın iktisadî, sosyal, kültürel ve topyekün kalkınma ve gelişmesine teşvik sağlayacaktır. Hızla gelişin strüktürler için nüfus sayısı şimdiki geçici önemi zamanla nisbileştirilebilir. Mühim olan ekonomik istikrardır.

Makedonya'nın bağımsızlığını müteakip Türkiye ile siyasi ve ekonomik ilişkilerde bir artış yaşanmıştır. 1998 yılı Temmuz ayı itibariyle % 100 Türk sermayesi ile Makedonya'da faaliyette bulunan firma sayısı 154'dür. Bu firmaların faaliyette bulunduğu alanların başlıcaları: gıda, tekstil, otomotiv, deri, kırtasiye, inşaat, ulaşım ve mobilya'dır. Aynı dönem itibariyle ortak sermaye ile faaliyette bulunan Türk firmalarının sayısı 173'dür. Başlıca faaliyet alanları ise, tekstil, ulaşım, turizm, gıda, deri, otomotiv, ağaç işleme ve mobilya'dır.

Yıllar itibariyle ihracat ve ithalat rakamları :¹⁶

(Milyon \$)	1992	1993	1994	1995	1996	1997
İhracat	5.00	33.75	60.38	76.46	74.05	77.38
İthalat	12.91	17.59	18.66	50.66	31.43	30.21

Yukarıdaki tablodan görünen o ki, yıllar itibariyle Türkiye-Makedonya ekonomik ilişkileri gittikçe gelişmekte, özellikle ihracatımız artmaktadır. Ancak bu ilişkilerin siyasî ilişkilerimizin seviyesine henüz ulaşamadığı da bir gerçektir. Bu yönde gerekenin yapılması acil bir ihtiyaçtır.

Türkiye'nin ihracatındaki başlıca kalemleri: bitkisel ürünler, gıda sanayi ürünleri, kimyasal ürünler, suni plastik kauçuk, ağaç ve mamülleri, kâğıt ve kâğıt esaslı maddeler-mamüller, seramik ve cam mamülleri, adi madenlerden mamüller, makineler, cihazlar, elektrik malzemeleri, ulaşım araçları ve muhtelif mamül eşyadır.

İthalatı oluşturan başlıca kalemler ise, bitkisel ürünler, kimyasal mamüller, seramik, cam, amyanattan mamüller, ulaşım araçları, makineler, cihazlar ve elektrik malzemeleri¹⁷. Tabii ki zamanla bu alışveriş yelpazesi daha da genişletip, yoğunlaşmalıdır. Böylece Türk-Makedon ilişkileri ve dostluğu gittikçe pekiştirilmeli ve ora soydaşlarımızın ufkü daha da aydınlanmalıdır.

Bütün bu gerçekler bizi şu neticeye yönlendirmektedir; XXI. yüzyıla bir kala Makedonya bir cennet olmamakla birlikte, bura Arnavutları ve Türkleri Kosova'daki soydaşlarına nazaran daha huzurlu ve umutludur. Bu huzurun devamını gerçekçi olanlar XXI.yüzyılda da sürdürebilirler. Bu süreç dengelerin sağlamasından geçer. Bilindiği üzere, zaman ögesinden soyutlanmış ekonomik olayları inceleyen statik ekonomi deyimi karşılığında, bir de dinamik devingen ekonomi vardır. Bu da ekonomik olayları somut olarak inceleyip, zaman içindeki değişme ve gelişmeleri gözönünde tutmak zorundadır. İşte bu yönde dört yüz milyar dolarlık Türk yıllık brüt millî geliri dört milyar dolarlık Makedon millî geliri ekonomisi ile oradaki soydaşlarımıza bir dinamizm teşviki sağlamalıdır. Çünkü, Türkiye ve Makedonya için globalleşen dünyanın yolu Balkanlar'dan geçer. Bu yol üzerine hızla gelişen strüktürler ötekilerini de teşvik edip, dinamizim katabilir.

¹⁶ *Avrasya Dosyası*, TİKA., Sayı: 105, Ankara 1998.

¹⁷ göst. yer.

Nitekim, her gelişme süreci toplumsal ve iktisadî etkileşimin ürünüdür. Her kültür, varlığını ancak sürekli olarak işlerliğini koruyan bir toplumda sürdürebilir. Böylece, Amerikan sosyoloğu Prof. P. A. Sorokin (1889-1968)'nin *Social and Cultural Dynamics* adlı eserinde vurguladığı sonuca varabiliriz ki: "Doğru, nihaî gerçeklik-değeri bütün farklılaşmaların dinamiğini içinde taşıyan hem nicelik hem de nitelik bakımından sonsuz olan çok-katlı-sonsuzluktur". Bu sonsuzluğa dek Makedon-Türk-Arnavut ortak yaşamı, dinamik ekonomi gelişmesi ile aralarındaki anlayış, gerekli saygı, dengelerin korunması, hoşgörü, demokrasi ile insan haklarından geçer. Bütün bu önemli unsurlar samimiyet arz etmektedir. Çünkü, gelecek, hiçbir etnik gurubunu dışlamadan, herkesin uzlaşma kültürüne bağlıdır.

Neticede, bu çalışmanın hareket noktası olan tezimizin doğruluğu kanıtlanmış olmaktadır. Bu da şudur: Nüfus sayısı değişebilir, itici olan hızla gelişen strüktürlerdir. Ekonomik istikrar umut sağlayıp, ufuk açar. Önemli olan kaliteli nüfustur. Bu kalite dışa açık girişimcilikle sağlanır. Türkiye ve Makedonya ilişkilerinde bu girişimcilik sağlandığı takdirde, gereğine ulaşılabilir.

Türkiye, 1992 yılından beri, Makedonya, Arnavutluk ve Bulgaristan'la geliştirdiği dostluk ilişkileri ile sadece öz bilateral işbirliğini değil, Makedonya-Arnavutluk ve Makedonya-Bulgaristan aralarındaki alışverişlerin gelişmesini de teşvik etmektedir. Çünkü Türkiye'nin amacı Balkanlar'da istikrar ve barıştır. Bu yönde başlatılan İstanbul-Sofya-Üsküp-Durres otobanın inşası ve bir an önce tamamlanıp bütünlenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu stratejik ve ekonomik hat sadece insanların ve malların daha süratle nakliyatını değil, sosyal etkileşim sürecinin ve Balkanlar'da hızlı sosyolojik değişimi teşvik edecektir. Böylece, şimdiki etnik nihilizmin (inkârcılığın) ve kendine kapanıklığın dışa açılıp, zamanla sınırların aşılmasına ve insanların birleşmesine ışık tutmaktan başka alternatifi kalmayacaktır. Bu bir ütopya değil, eşiğinde bulunduğumuz XXI. yüzyılın yakın perspektifidir. Bu perspektifin açılışında sadece çağdaş ulaşım ve ticarî hacim değil, bilim kurumlarının işbirliği de önemli rol oynamaktadır. Bu yöne İstanbul Üniversitesi'nin ne kadar değer verdiği ölçütlerinden birini *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*'nin işbu sayısında Makedonyalı sekiz bilim adamının katkılarının yayınlanması da teşkil etmektedir.

Özetle, bir zamanki kendine kapanık uzaklıklar azalıp, Balkanlar'da yeni dostluk cereyanı çoğalmak üzeredir. Bunu engellemeye çalışanlar, er veya geç kendileri de katılmadan yapamayacaklar. Çünkü, bu perspektifin alternatifi yoktur. Işık her gözü açar.

